

KOVÁCS ISTVÁN

A gyermekkor tündöklete

KORAI ÖNÉLETRAJZ

Egy ponton megolvadt a lomb. Szétszúztak a fények égvyrüi, mélyükön, mint égnek ásott kútban, kékesen borzongott a nap. (A reszketeg levelektől.) Mert nappal volt, noha éjszaka. Én az égbolt reflektorának fényében álltam – szereptelen színészként ragyogva. A részeg katona megszívta cigarettáját, és kőpött. Olyan ügyetlenül, mint a kisgyerek. Nem emlékszem, hogy a lövés előtt-e vagy után. Állán, mint szétloccsant tojás jégzsínórja, tündöklött a nyál. A szívárvány minden színében. Párhuzamosan a sisakszíjjal. Nem törölte le. A katona a fa alatt imbolygott – rongyos árnyékköpnöyegben. Csak az arca volt csupa verőfény. Állán a gyémántcsillogású nyálcsikkal. Lehet azonban, hogy vér csorgott a szája szegletéből. Messze állt tőlem. Lótávolyira. És a nap is vakítóan sütött. Az álom és a gyermekkor színei pedig csalókéak. Vagy én, vagy ő, vagy mindketten elvágódtunk. Kit érdekel az ébredés után.
(*A gyermekkor tündöklete*)

Budapest, 1982. jan. 17.

Kedves Fiam!

Igen örültem kedves soraidnak.

Külön lelkesít, hogy a korai önéletrajzzal foglalkozol. Kíváncsi vagyok, hogyan élnek benned gyermekkori emlékeid. Nekem a gyermekéveim emlékei korán összefolynak a kenyérkeresés gondjaival. Háború, házasság, édesapád elvesztése – tulajdonképpen el se sirattam. Hosszú ideig vártam őt. Némán a szívemben sárgultak el emlékei.

Te jöttél helyette, hivatlanul. És milyen jó, hogy jöttél. Az életemnek egyetlen értelme voltál és vagy: múltban és jelenben.

Kedvesem (...). Hiszem, a jó Isten az életemben nem ad megpróbáltatást ezután.

Ne haragudj. Talán szomorúak a soraim. Nem vagyok rosszkedvű, csak sokáig időztem a múlt emlékei közt.

Az anyanyelv első szavaitól félek. Valamikor jobban féltem anyámtól. Vele ijesztgetett mamám: emlékeim nagymamája. Akkor még csak három veszélyt ismertem: anyád, török, tatár. A vonatkerekektől is féltem. Magához szívja az olyan rossz gyereket, mint én vagyok. Meg is fogadtam magamban, hogy jó leszek, amikor feltűnt a mozdony. A vonatot azért tiszteltem. De megtudtam, hogy talpfák nélkül nem tud gurulni, s odalet a tisztelet. Mamám mondta, mintegy vigasztalva magát is, amikor lekéstük a vonatot. A talpfákat, sajnos, nem szedtük fel, pedig én nagyon szerettem volna valahogy bosszút állni. Mamámtól nem féltem, nem is tiszteltem. Szerettem. Ő fenyegetett anyámmal. Abban az időben még kondás akartam lenni. De csak olyan kondás, aki kecskéket is őriz. Csodáltam a legelőt. Egyszer rázuhant egy vitorlázó-repülőgép. A roncsok alól kihúzták a halottat, s a mély csöndben bömbölni kezdtem, hogy pilóta leszek. Télire megkaptam az aranyfeliratos sapkát: Magyar Pilóta. Nem tudtam olvasni, de úgylis a repülőgép ábrája volt a fontos, amely ott díszelgett a két szó satujában. Mondanom se kell, mihelyt felvettem a sapkát, berregni kezdett a fejem. Karomat széttártam, mint a faluvégi Krisztus, úgy rohangáltam az udvaron és a kertben, míg be nem gyulladt a torkom. Mamám és a szomszédasszony

langyos lóhúgyot itattak velem. Undorodtam, de meggyógyultam. Mamámnak, amikor megbetegedett, nem volt, aki egy pohár vizet adjon. Tőlem kért. Én belepisiltem a pohárba, azt vittem az ágyához. Úgy betegen végigkergetett a szomszéd udvaron, és elveszőzött. Nem tartottam teljesen igazságosnak a verést. Igaz, azt sem fogadtam meg, hogy megölöm, pedig az ilyesfajta gondolatok korábban nemegyszer megkönyékeztek. A szomszédasszony volt az, aki néhányszor meglátogatta betegágyát. Egyszer két szelet süteményt hozott kóstolóba. „Ezt megeszem ma, ezt meg eltesszük neked holnapra” – jelentettem ki önzetlen természetességgel. Másnap még nyelvemen éreztem a sütemény ízét. Kértem a másik szeletet. Mamám az előző este megette. Titokban. „Hogy a rosseb egye meg a béledet, mér etted meg, mamám?!” Erre a mondatomra sokáig büszke voltam. Ma már félek tőle. Szeretném eltemetni. Mint a bogarakat. Szerettem temetni. A halottra levelet tettem, hogy ne érje föld. Formás sírhantot emeltem, s keresztnek csámpás gallyat szúrtam a tetejébe. Kis fóliában olykor virágot is helyeztem a kereszt mellé. Áhítattal elimádkoztam egy Miatyánkot, amit esténként kényszeredetten mormoltam a mamám után. Dühömben olykor meg-megelőztem. Volt, amikor verebet is temettem, nem csak bogarakat. A kismacskákat be kellett dobnom a budiba. Rossz tepsi volt néhány perces bölcsőjük. Valahogy nem tudtam őket sokáig sajnálni, bár mindig elszorult a szívem, amikor plattogva bensőségünkbe hulltak. „Kegyetlen voltál – korholt nagynéném. – Előtte földhöz kellett volna csapnod őket. Most ott nyávognak a szar tetején.” A kisgida születésének örültem. Akárha angyallá lett ördögfi ugrabugrálva, örvendezve az átváltozásnak. „A mamád azért halt meg, mert mindig temettél” – mondta nagynéném, de akkor már ismertem anyámat. Korábban féltém tőle. Jobban, mint a testvérétől, aki rendőr volt, és amikor megnősült, hozzánk költözött. Mindig nevelni akart, ha a mamám nem volt otthon. Egyszer bepisiltem, s féltém fölkelni, mert a mamám éppen kinn volt a szőlőben. Nagybátyám persze gyanút fogott, leleplezett, és bűnösnek talált. Kikötött a kút mellé, és büszkevezzővel elverte a talpamat. Ügyeltem rá, hogy egy-két tüske benne maradjon. Csak dél körül kezdtem el bömbölni, amikor megláttam a mamámat. Annyit elért, hogy fia engesztelésül csinált nekem egy szép bicskát a beretvájából. A bicskának alig örültem, nagybátyámat nem szíveltem, a büszkét továbbra is szerettem, de csak savanyúan. Szerencsére nem laktak sokáig nálunk, s a bicskát is elvesztettem. De amikor a szüreti bálon megkéselték, úgy éreztem, már nem szabad rá haragudnom. A bicskát megtaláltam a mestergerendán. A szomszédokat szerettem. Az egyiktől gyalulásból visszamaradt kockákat kaptam, a másiknak iskolás lányával bikást játszottunk a pajtában, a harmadiknak dinnyét őriztem a fiával. Tovább akkor még nem tudtam számolni... Leginkább arra az öregemberre emlékszem, akitől édesgyökereket kaptam. Apónak hívtuk. A fia annyi idős lehetett, mint az én nagybátyám. Remegő kézzel sodort magának újságpapír-cigarettát. Azt mondták, olyan baja van, amitől a tehén teje is beteg lehet. Szárazbetegség. De hát hogyan lehetne száraz a tehéntej? Akkor éreztem először, hogy a sajnálat voltaképpen embertelen dolog. A sajnálat megakadályozza, hogy valakit igazán tudjunk szeretni. A sajnálat – tehetetlenség. De a szóval való visszaélés is megalázó: „sajnálom...” A végrehajtótól gyakran hallottam, s olyankor inkább elfutottam otthonról, mintsem mamám sopánkodását halljam. Akire azt mondták, rokon, attól mind tartottam. A másik nagyanyámtól, a pestitől is. Kék, villogó esőkabát. „Nem megyek Pestre!” – ordítottam, s uccu, be a kecskeólba. Selyem-babacukrot kaptam tőle. Hozzászoktam a legyekhez, s a vizet is inkább békaöntésre használtam, mint mosdásra. A lyukból előbukkanó, kiguvadt szemű békában mindig a pápaszemes, kopasz doktort láttam, aki a tyúkokat jött beoltani, s elvitte csuporban összegyűjtött pénzemet. Igaz, a sárga és a fehér filléreseket mamám kérte tőlem kölcsön, de én az orvosra haragudtam, mert sejtettem, hogy a pénzt soha vissza nem kapom. Nem is volt kedvem újratekdeni a gyűjtést. Ráadásul két tyúk meg is döglött. Kecskénk viszont makkegészséges maradt, pedig nem kapott oltást. Büszke voltam rá, mert a teje se lehetett beteg. Ezt egy öreg gulyás mondta. És mert sokat mesélt, szívesen

jártunk hozzá a barátommal, Kocsis Gyurkával, akivel néha dinnyét is őriztem. Mi hallgattuk, és napraforgó-pogácsát rágszáltunk békés egyetértésben a tehenekkel. Karácsonykor égetett cukrot rágszáltam. Mindig azzal nyúztam a mamámat, mikor jön az angyalka, és látni fogom-e. „Mindjárt – válaszolta türelmesen –, mindjárt, mindjárt.” Aztán valahogy tényleg berepült, és én nagy áhítattal kibontottam a szaloncukorpapírba csomagolt kockacukrot. Az se tudott letörni, ha némelyikben kenyérhéjat találtam, mert bizonyosságul a fenyőgally alatt mindig volt egy-két játék, amit anyám Jézuskája küldött. Aztán elmúlt a karácsony meg a hó, és ismét ki lehetett menni a szőlőbe. Ott éreztem magam legjobban és a béna órásnál. Az órásnál egyszerre vált komoran bonyolulttá és csilingelően titokzattá a világ, a szőlőben egyszerű volt és szép. Az is, amikor hazafelé mentünk. Mindig azon csodálkoztam, miért növekszik olyan gyorsan a magányos réti fa, és miért billenti meg a templom csonka tornyát. Fejem fölött zúgott a telefondrót. Fülemet rátapasztottam a póznára. Az esti vonat jelezte érkezését. „Anyád jön” – mondta a mamám. Nem tette hozzá, hogy elvisz. Szomorú volt. Gyomorrákban halt meg. De ezt csak később tudtam meg. Akkor már ismertem anyámat. Nem úgy, mint azon a napon. Mik lehetnek anyanyelvem első szavai? A csokoládé peremén végigkattognak a délelőtti vonat kerekei. Magukhoz szívják mamám fekete fejkendőjét. Megfagy az eső a talpfák olajos repedéseiben, szétfeszítik a koporsót. Ketten vagyunk a kamrában. „Fütyül a vonat, jön anyu” – mondom illetudón az idegen asszonynak.

Az állomásra megyünk. Mind a hárman. Én a mamám kezét kulcsolom, imádságosan. Utolsó útjára kísérem őt. Ő végtelen utamra engemet. Az állomás nagyobb, mint a házunk. Mintha futballkaput falaztak volna körbe. Cseréptető. Messziről füst formál fölébe labdát. Közelebről sűrű lombú nyárfa. Levelei úgy rezegnek, mintha föld alatti kéz rázná csilingelőnek szánt gyermekláncúrként. A vonattól most nem félek. Csak attól, ahová visz. Még látom őt. Szivárványgömbökben megsokszorozva. Az állomásépület lassan megindul visszafelé. Teteje pirosan lemetszi a csilingelő nyárfa koronáját. Már nem integet. Ágaskodom. Miért fordult hátra, hűlt helyem felé. Miért hajtja le a fejét, ahelyett, hogy engem nézne. Összekuporodom a nyitott vonatajtóban. Fölöttem csupa ismeretlen arc. Egymáshoz hajolva beszélgetnek. Szavak kunyhóját formálják körém.

Óriások háza között megyünk. Riasztó meseországban. Emberek, autók, kicsik, nagyok és még nagyobbak, meg sárga vonatok. Egy bácsi... Illetve ember. Merthogy ismeretlen. Szájához emel egy kicsi bohócsüveget vagy micsodát. És beleölti nyelvét. Újra és újra. Megállok. Tátott szájjal nézem. Egy felnőt. És mit csinál? Nyalakszik, mint a macska. Anyám türelmesen vár. De zavartan. Megyünk. Tovább, előre. A csodába. Hirtelen egy katona veti rám magát a házfalból. Kezében kardot tart. Megrémülök. Nem zuhan rám. Mozdulatlan. A katolikus templom Krisztusához hasonlít. De nincs szakáll. „Ki ez az ember?” – kérdem. „Egy szobor” – mondja anyám. „Ühüm.” „Olyat kérek, amit nyalogatni kell” – szólalok meg váratlanul. Anyám megáll egy ajtónál. Hatalmas kőküszöbe van. El ne mozduljak innen. Bemegy. Úgyse mernék. Egy tapodtat sem. A küszöb túloldalán egy bácsi. Mennyire ismerős. Végre valaki, akitől nem félek itt. Előtte egy ládikában cipőpaszták, cipőfűzők. Kezében rongy és kefe. Alig magasabb nálam. Mintha térdepelne. Igen, a térdén áll. Nincs cipője. Olyan csizma van rajta, aminek hiányzik az orra. A csizma is rövid szárú. Anyám kilép az ajtón, és a kezembe nyom egy nyalókát. Összeszorul a torkom. Én nem ilyet akartam. Ezt ismerem. Ilyet már kaptam a mezőcsáti búcsúban. Nem merek szólani. Anyám a bácsihoz fordul, és cipőpasztát kér. Látva, hogy pénzt ad neki, felbátorodom: „Mi történt a lábaddal, bácsi?” „Ellőtték a háborúban” – feleli szelíden. Anyám megfogja a kezemet, s alig észrevehetően ránt rajtam egyet. „Ilyet nem illik kérdezni” – mondja kis idő múltán feddőleg. Nem értem, hogy miért.

Erdők között megyünk. Hegyre föl, hegyről le. Nagy orros autón, amit busznak hívnak. Kék színű. Este van. Fekete. Beérünk egy kerítéssel övezett óriási kertbe. A kapuja akkora, mint a gépállomása. A kapunál ház áll. Nagy. Mint mamám második szomszédjéé. Vagyis most már kicsi. Anyám azt mondja, hogy abban a házban dolgozik. Rámosolyog egy emberre. Az meg énám. Ő őriz bennünket. Nem értem, minek ide olyan csósz, aki emberekre vigyáz. Megyünk tovább. Karácsonyfák között. A kertben egy újabb épülethez érünk. „Ez az egyes pavilon” – magyarázza anyám. Hiába. A pavilon meg az egyes miatt. De nem szólok semmit. Anyám belép egy nagy ajtón. Én nem merek. Nincs kilincse. Összevissza csapkod. Se ki, se be. Aztán már csak se-se. Anyám visszajön értem. „Ne ügyetlenkedj!” Egy csupa fehér, nagy terembe érünk. A falon, a magasban kerek, piros óra. Mekkora! Óránk nekünk is volt. De nem ilyen. Ennek forog az egyik mutatója. Kopasztja az időt. Bámulom, ahogy rángatózva araszol körbe-körbe. Mint a tologatós körhinta. Fölrriadok. Anyám kérdezi, hogy ismerem-e az órát. „Nem” – felelem, továbbra is a mozgó mutatóba kapaszkodva. – „És ilyet még nem is láttam.” „Ezt villányáram hajtja.” „Ühüm” – nyugtázom válaszát, anélkül, hogy érteném, amit mondott. Az „ühüm” értelmesebb. „Nem illik azt mondani, hogy »ühüm«.”

Hatalmas templomhoz érünk. Minden templom hatalmas. Ez is. A torony tetején kereszt. Katolikus. Ha buzogány vagy kakas volna rajta, nem volna az. A templom olyan, mintha oldalaihoz egy-egy házát építettek volna. „Itt fogunk lakni” – közli anyám, várva, hogy mit szólok hozzá. „Villámhárító van rajta?” – kérdezem hibátlan szabatossággal. Tudom, az igrici templomtorony azért égett le, mert nem volt rajta villámhárító. Anyám megnyugtat. Én azonban, ahogy megkerüljük a templomot, és a koromsötétben botorkálunk, félek. „No, megérkeztünk. Vigyázz a lépcsőkre” – mondja anyám. Kulcscsikorgás. Nem mozdulok. Egy pillanat múlva kivilágosodik. Belépek anyám házába. Nincs se pitvara, se konyhája. A sötét udvarról rögtön a fényes szobába lehet jutni. Szemben fönt a falon piros óra. Ugyanolyan, mint az, amit a nagy teremben láttunk. Az egyik mutatója mozog. Az ajtóban állok. Bámészan. „No, gyere. Bátran – mondja anyám. – Itt lakunk...” „Valamikor a templom sekrestyéje volt” – teszi hozzá inkább magának, mint nekem.

A szobában szekrény, vaskályha, két vaságy, asztal, két szék. Minden fehér. A kályha is. Kivéve az órát. A sarokban egy falra akasztott nagy, fehér tál. Furcsa alakú. Fölötte lefelé hajló, hatalmas kampós szög áll ki a falból. Az óra alatt kép. Egy férfi feje. Cirádás aranykeretben. Nézem. Ő is néz engem. Oldalt lépek. Tekintetével követ. A másik irányban teszek ugyanannyi lépést. Arra fordul. „Ő az apád” – hallom a hátam mögött. „Lefekszünk” – mondja kicsit később, amikor éppen leguggolok, hogy lássam, vajon lefelé tud-e nézni a kép. „Mosakodj meg.” „Nincs is vasárnap” – mondom önkéntelen riadtsággal. „Nem baj, lefekvés előtt illik megmosakodni. Egész nap utaztunk... legalább a kezed meg az arcod...” „De hol a lavór?” „Mosakodj a csapnál... Föléred.” Odavezet a falon függő tállhoz. Csavar valamit a vastag kampósszegezen, amelyből aztán úgy folyik a víz, mint a csapra vert hordóból. Alátartom a tenyeremet. Mint mikor a szél kifordít egy ernyőt, úgy csapódik körbe a víz. „Nem illik összepancsolni a falat meg a padlót” – hallom a hátam mögött. „Szappanozd be a kezed meg az arcod, és mosd meg szépen.” Lefekszünk. Lesem anyámat, hogy szóljon: imádkozzunk. De néma. Elfelejtette volna? Magam mondom hát a Miatyánkot. Ahogy a mamám tanította. Csak az elejét mormolom hangosabban, aztán mind halkabbra fogom. Az Áment már magamban mondom.

Másnap, ébredés után még nagyobbnak látom a szobát. Anyám közli, hogy amíg ő elmege reggeliért, ágyban maradhatok. Nem értem. „Nekünk miért nincs konyhánk, miért kell a szomszéd konyhájába járni?” Anyám azt válaszolja, hogy nem a szomszédba megy.

Itt minden ember ugyanabba a konyhába jár reggelizni, vacsorázni és ebédelni. Ez egy óriási konyha. Külön ház. Rengeteg betegnek és dolgozónak főz ételt. Mert a kert, ahol lakunk: szanatórium. Ő most ennek a szanatóriumnak a konyhájára megy reggeliért. Most engem be fog zárni, de ne féljek. Mindjárt jön. Ne nyúljak semmihez. Tényleg hamar megjött. Fehér kancsóban kávéhozott, s néhány szelet kenyéret. A kávé ízlett. Mondtam is, hogy jobb, mint amit a mamánál szoktam inni. „Pedig itt több száz liter kávé főznek egyszerre.” „Az mennyi?” – kérdelem, pedig érzem, hogy nagyon sok. „Az annyi, mintha tíz vagy húsz óriási üstbe csak kávé öntenének” – magyarázza. „Mint a lakodalomban...” „Mint a lakodalomban.” „De ott nem adnak kávé.” „Akkor ahhoz rengeteg kenyérhajat kell megégetni és belekavarni a tejbe” – folytatom. – „Honnan vesznek annyi fekete héjú kenyéret?” Anyám arcába nézek... Sokáig csak az ibrik fenekét látom.

„Most elmegyek, hozok neked ruhát. Abban, amiben jöttél, nem mutatkozhatasz a szanatóriumban.” „Miért nem?” – kérdelem értetlenül, mivel mamám a szebbik ruhámat adta rám. Anyám mintha nem is hallotta volna, kijelentette, hogy rögtön szépen összepakolja, és elteszi a szekrény aljába őket. Úgy történt. A blúzát adta rám. A térdemig ért. Most is azt mondta, amit reggeli előtt. Hogy elmegy. Bezár. De most nem azt kellett megígérem, hogy nem fogok félni, hanem hogy nem nyúlok semmihez. Megígértem. De féltem. A sarokba húzódba lestem, hogy jöjjön. Csikordult a zár. Ő állt az ajtóban. Csomaggal a kezében. Tényleg csodaszép ruhákat terítgetett ki elém az ágyra. Még soha senkin nem láttam olyanokat. Sötétkék kötött nadrágot, fehér inget, piros mintás kék pulóvert, csillogó fekete cipőt. Fölvettem őket. Kértem anyámat, vegye le a csap fölül a tükröt: hadd láthassam magamat benne. Szép voltam. „Utazzunk haza a mamához, s mutassuk meg neki az új ruhámat” – fordultam anyámhoz. „Majd karácsonykor” – felelte. „Addig még mennyit alszunk?” – kaptam mohón a válasz után, pedig tudtam, hogy sokat. „Vagy száznegyvenet.”

A sekrestye mögött domb emelkedett. Tompa zúgás morajlott a belsejéből. Anyám azt mondta, hogy a domb: víztorony. És hogy nem szabad fölmennem, mert beleesem. Nem értettem, hogyan lehet beleesni egy toronyba. Arra is kért, hogy a szanatórium minden dolgozójának illedelmesen köszönjek, de senkitől se fogadjak el semmit. Elvitt a boltba, vagyis, ahogy ő mondta: a kintinba. Én útközben mindenkinek illedelmesen köszöntem. Nem értettem, hogy miért járnak többen is nagy köpönyegben és csikos ruhában. Nekik kicsit félősebben köszöntem. Egy nagy épület előtt megállt egy csodálatosan szép, fekete kocsis. Egy szépen öltözött ember szállt ki belőle. Odajött hozzánk. Természetesen megilletődötten, tisztelettel köszöntem neki. Merthogy odajött hozzánk. Anyám azt mondta, hogy ő a Puskás bácsi, és hogy én is mutatkozzam be neki. Megsimogatta az arcomat, és anyámra nézve kijelentette, hogy egészen olyan vagyok, mint ő. Mármint anyám. Csak szőke kiadásban. Ez nem tetszett nekem. Ez a hasonlítgatás. De jó képet vágtam hozzá, mert közelebből is szerettem volna megnézni az autóját. „Majd máskor” – mondta. Most sietnie kell ebédelni, mert viszi be a minisztériumba az igazgató elvtársat. Abból, amit mondott, csak a *sietnit* és az *ebédelnit* értettem. A *bevinnit* alig-alig. A *kell*-lel nem foglalkoztam. A nagy épületben, amelyik előtt a fekete autó megállt, istálló is volt. Nyitott ajtaján fecskék cikáztak ki-be. Odafutottam. És tovább, túl a küszöbön. Ismerős szag és prüszkölés. Négy ló szuszogott az állásokban. „Ne nyúlj hozzájuk, mert megharapnak” – figyelmeztetett anyám. „Nem kutyák ők” – feleltem, és megsimogattam a pejko orra és szája közötti bársonyt. Ott, ahol a lovak lelke kitüremkedik. Folytattuk utunkat. Megkérdeztem anyámtól, mi volt az a szép arany micsoda Puskás bácsi gallérján. „Sztahanovista-jelvény” – mondta anyám. Majd hozzátette: „Ő a mi büszkeségünk.” „A kocsisoknak is van ilyen jelvényük?” – kérdeztem, sejtve a választ.

Továbbra is illendően köszöntem mindenkinek. De egyszer anyám megszólalt, és közölte, hogy ennek a néinek nem kellett volna köszönnöm, mert ez beteg, nem ismerjük, s ezután csak annak köszönjek, akinek ő bemutat és ő is köszön. Nem értettem. Bementünk a boltba. Ez azonban nem volt igazi bolt, mert nagyobbak és fehérebbnek láttam annál, mintha az lett volna. A padlója se fekete olajos deszkákból, hanem szürke kőkockákból állt. Az asztalon sorakozó cukorkásüvegek azonban ugyanolyanok voltak, mint az igazi boltban. Anyám vett piros málnacukrot. Walter bácsi egy szelet csokoládét is tett hozzá. Igazít. Csak úgy – „az ismeretséget”. Én könnyeimmel küszködve visszaadtam, s némi daccal közöltem vele, hogy köszönöm szépen, de anyukám azt mondta, hogy semmit se szabad elfogadnom idegenektől. Walter bácsit – szerencsémre – nem sikerült meghátrálásra kényszeríteni. Ő már nem idegen, hiszen bemutatkoztunk. Tegyek csak el szépen a csokit. Amikor kimentünk, anyám kicsit szemrehányóan figyelmeztetett, hogy nem illik így viselkednem, mert ezzel őt járatom le. Hogy oldja a közöttünk támadt feszült hangulatot, hazafelé elmagyarázta, hogy azok a táblák, azok az írott táblák azt jelzik, hogy a betegek csak addig sétálhatnak. „Miért csak addig?” „Mert nekik a tüdejük beteg, és megfertőzhetik a lakókat.” Ezért nem szabad nekem sem elcsavarognom a ház elől... „A ház *bátul*...” – javítottam ki önkéntelenül. Anyám szavába pedig nem illik belevágni – tette hozzá. És idegenekkel se szabad szóba állnom, mert megfertőződhetem.

Ebéd után, amit szintén a konyhából vagyis a konyháról hoztunk, vagyis hordtunk, anyám bejelentette, hogy neki délután dolgoznia kell, s levisz magával a telefonközpontba. Holnap pedig megyünk a Korányi szanatórium óvodájába. Arról se tudtam, hogy mi, de nem mertem megkérdezni. Lefelé mentünkben elhaladtunk az előtt a nagy ház előtt, amelyben először láttam a piros faliorát. A villamost. A ház mögé kanyarodva kiértünk egy térre, amelyen rengeteg karácsonyfa állt. Ezüst karácsonyfa, mint megtudtam, bár zöld volt. Látványukat egy meseszerűen nagy kapu zárta le. Mellette a ház, amelynek ablakánál este ott ült a bennünket őriző ember. Balra tőle, egy kis hegyen kastély állott. Kisebb, mint az a ház, ahol először a piros órát láttam. A kapu közelében a fenyőfák között fehér szobor. Nem is egy, hanem kettő, Az egyik egy katonáé. De nem olyané, mint az, aki a házból kihajolva le akart kaszabolni. Ez a katona gyámoltalan volt, mint az igrici órás. Igaz, ő nem is volt gyámoltalan. Csodát művelt az idővel: láthatóvá tette. Varázsló volt. Beteg varázsló. A katona azért volt beteg, mert megsebesült. A keze föl volt kötve. Ott ült egy fehér ruhás asszony mellett, akinek a főköttője nem úgy keretezte az arcát, mint a mamámé. Úgy lógott le a fejről, mint valami párnahéj vagy asztalkendő. Nekem tetszett. Szép volt. Az arca. Szelíd. A katona hatalmas bögrét tartott a kezében. Kőbögrét. Az asszony meg kancsót. Kőkancsót. A kancsóból víz folyt a bögrébe. Igazi. Nem kő. De mindaddig, míg bámultam, a bögre nem telt meg. Pedig a víz vastagabb sugárban jött a kőkancsóból, mint a mi csapunkból. Álltam és bámultam, mintha én lettem volna a harmadik szobor. Az asszony és a katona kőhalmon állt, vagyis ült. Elég lett volna egy óvatlan mozdulat, s az asszony belécsúszik, belezuhan a kacsausztatóba, amely a kőhalmot, mint valami hatalmas kútkáva, körbefogta. Bennebb, a víz közepén álló terméskő tuskóra csőabroncsot húztak, amelyből úgy spriccelt a víz, mint tegnap az én tenyeremből. Készakarva csinálták ilyenre. „Hol vannak a kacsák? Már dél van. Mért nem eresztették még ki őket” – kérdeztem anyámtól. „Ez szökőkút, nem kacsausztató – mondja ő. – És itt nincsenek se kacsák, se libák, se tyúkok.” „Kacsák se? – kérdem hitetlenül. „Azok se. Nincsen semmilyen falusi állat.” „De ló van!” „Az más. Az igavonó...” „Akkor ökör is van?” „Ökör nincs. Tehén sincs. Az ökör nem tud felkapaszkodni az itteni meredek utakon.” „Akkor honnét a tej?” „A tejet bentről, a városból hozzák. De gyere, mert elkésem.” Mégis ő volt az, aki néhány lépés után megállt. Lehajolt hozzám, és szinte suttozta: „Ma Izsó bácsi a portás. Ő bottal jár, mert fából van az egyik lába. Meg ne kérdezd, mi történt vele! Hogy tudd, elárulom. Ellőtték az első világháborúban.” „Mint azét, akit tegnap láttunk.” „Nem. Azét a második világháborúban

lőtték el.” Beléptünk a portásházba. A ház közepén gang húzódott. Folyosó. Egyik oldalt nyílt a portásszoba. Oda kopogtunk be először. Izsó bácsi karosszékekben ült. Előtte hatalmas asztal. Az asztal fölött nagy tábla függött. A tábla kampósszögekkel volt kiverve. Némelyikükön kulcs lógott. Amikor Izsó bácsi meglátott minket, fölállt. Előtte azonban lenyúlt a térdéhez. Hallottam, hogy valami kattan. Illedelmesen megmondtam a nevemet. Ő meg, hogy egészen anyámra ütöttem. Mire én: nem vagyok verekedős. Pedig sejtettem, hogy az, amit mondott, nem az, amit mondott. De nem tetszett, hogy anyámhoz hasonlítanak. Egyszer mamám a szomszédasszonnyal beszélgetett. Én, mint mindig, akkor is lestem a szót. Hallottam, hogy mamám többször is így sóhajt föl: az ember így, az ember úgy, az ember amúgy... Rájöttem, hogy magáról beszél. Fölháborított. Miután nem tudtam tovább türtőztetni magam, a szavába vágtam: „Mamám, te miért mondd magadról, hogy ember, amikor te asszony vagy?” Most meg, távol tőle, mindenki azt szajkózza, hogy kiköpött olyan vagyok, mint a lánya. Izsó bácsi is. Pedig ő nagyon okos ember. „Nyolc nyelven beszél” – ahogy anyám a folyosón suttozta. Addig csak *valamiről* hallottam, hogy hét nyelven tud beszélni.

A telefonközpont a folyosó ugyanazon oldaláról nyílt, mint a portásszoba, csak néhány lépéssel odébb. Kredenc állt a szoba közepén. A kredenc felső része tele volt piros gombokkal és aranygyűrűs lyukakkal. A kredenc nagy párkánylapján fehér gombok sorakoztak egymás mellett. A gombok előtt két vonalban fekete bütykök álltak ki a fából. Legérdekesebbek a vastag, tompa cipészárak voltak. Ezekkel ugyan semmit se lehetett kiszűrni, de bele lehetett dugni a kredenc felső részén sorakozó lyukak bármelyikébe. (Persze nem összevissza, mint később megtudtam.) Amikor pedig megértettem, mik is pontosan azok az általam első pillantásra cipészáraknak vélt izék – telefondugók –, akkor már tudtam, hogy valóban ki is lehet vele szűrni... A lámpát. Igen, a lámpát. Ha ugyanis valaki türelmetlen volt, verte a telefont. Csapkodta. Valahol. Nem az Óperenciás-tengeren is túl. Hanem dühében... A düh mindenre képes: még lámpát villogtatni és a műszerszekrényt kattogtatni is. Ilyenkor anyám, akinek előbb ötven, majd a szanatórium és a szocializmus fejlődésével százötven mellékállomást kellett kezelni (pontosabban: a százötvenet már kettejüknek kellett volna, de erről főnökei megfélemlítettek, vagy mit se tudtak, s ő is csak nyugdíjas korában szerzett tudomást arról, hogy évtizedeken át két ember helyett dolgozott – egy fizetésért; jobb lett volna, ha ezt sohasem tudja meg), ha éppen más vonalakkal vagy egy nejlonharisnya félig felszedett szemével volt elfoglalva, vagy netán felbosszantotta az arcátlan türelmetlenség (kivéve az igazgatói, gondnoki, párttitkári türelmetlenséget; az természetes volt bármely mennyiségben), mert egyeseknek más dolguk sincsen, mint hogy reggeltől estig telefonáljanak – egyszerűen „kiszúrta” a fénysorompószerűen villogó állomást. Vagyis a telefondugót beledugta a fel-felpirosuló lámpa alatt aranyló-feketéllő lyukba. Ha azután nem húzta maga felé a dugóval egy vonalban lévő külső bütyköt, karocskát, amely olyan volt, mint a később boltban látott játékvasút változállító karja vagy a *2 x 2 néha 5* című film vitorlázórepülőiben a botkormány kicsinyített mása, akkor a telefonálni szándékozó már hiába verte a kagylót, és hiába tépte a haját, a lámpa nem villogott, s a műszerszekrény gyomra se korgott úgy, ahogy csak a telhetetlen gépek gyomra tud korogni. Amikor a nyelvtudásom árnyalt lett, ha olyan nem is, mint Izsó bácsié, elmondhattam: „Anyám a villogó lámpa alapján *kiszúrta*, hogy hol verik eléggé el nem ítéhető türelmetlenséggel a telefonkészüléket, erre *kiszúrta* az állomást, s jól *kiszúrta* azzal, aki vele akart *kiszűrni*.” Az volt a legmulatságosabb, ahogy ez a suszterár egy ormótlanul vastag cipőfűzőben folytatódott. Ennek a suszterárnak a vége bele volt kötve a gép belébe. Úgy véltem, azért, hogy el ne lopják. A telefonközpont falán – nem érttem, miért hívják a szobát telefonközpontnak meg a szoba közepén álló kredencet is telefonközpontnak: telefonközpont a telefonközpontban – kép lógott. Ugyanolyan cirádás aranykeretben, mint az apám. De ez színes volt, és egy kopasz embert

ábrázolt. Nézem, ő is néz engem. Oldalt lépek. Követ a tekintetével. Ki lehet? Csak nem a nagyapám? De hát az a mamám ura volna. Az pedig régen meghalt. A másik irányba lépdelek. Akkor meg arra fordul. Vagy a pesti nagyanyám ura volna? Vagyis a nagyapám volna. De a pesti nagyapámat még sohasem láttam, ezt pedig mintha már láttam volna. De hol? Igriciben? És ott is képen? „A pesti nagyapámhoz mikor megyünk el?” – kérdezem a suszterákkal foglalatostkodó anyámat. „A pesti nagyapád meghalt, még a háború előtt. Akár az igrici nagyapád.” „Akkor ők még Izsó bácsinál is öregebbek volnának, ha élnének, mert Izsó bácsinak az első világháborúban lőtték el a lábát.” „Ne olyan hangosan, te...” – veti oda anyám, s máris hallom: „Tessék parancsolni! Nem, nem tudom adni az elvtársat. Kis türelmét kérem.” „Nem az első, hanem a második világháború előtt.” Nem értem pontosan, de megkönnyebbülve kérdelem: „Akkor ki az a kopasz a falon?” „Az nem kopasz... jaj, nem az elvtársnak beszélek, az elvtársnak máris kapcsolom a személyzetis elvtársnőt... az nem kopasz, te, hanem Rákosi Mátyás elvtárs! És nehogy valaki előtt is olyat mondj róla, hogy kopasz... Foglalt, nem tudom adni... Ő jó ember... Még mindig mással beszél... Az ország vezetője... Tessék letenni... Ő mondja meg, mit és hogyan csináljunk... Máris csengetem...” „Akkor ő kisbíró. Az ország kisbírója.” „Igen, az. De nehogy valakinek azt mondd róla, hogy kisbíró. Azt illik tudni róla, hogy ő mindnyájunk szeretett vezére. Atyja... Máris adom... Vagy ne mondj inkább semmit... Nem, házon kívül van... Nemsokára iskolába mész, és ott majd tanultok róla... Oxigénpalackot? Adom az ügyeletes mütöst... A tanító nénitől megtudod, mit kell róla mondani... és hogy ki ő.” Amíg ezt anyám egy szuszra elmondta, rengeteg lámpa gyulladt ki a kredencen, s iszonyatosan korgott a szekrény gyomra. Bejelentettem anyámnak, hogy unatkozom, s kimegyek az ugrálós kúthoz. Már indultam is. Anyám megállított. Előbb meg kell kérdeznem, hogy: „Anyukám, kimehetek-e a szökőkúthoz?” Vagy: „Anyukám, szeretnék kimenni a szökőkúthoz.” Ezalatt még több lámpa parázlott föl a kredenc falán. Végül kérésem nélkül is szólt, hogy menjek ki a szökőkúthoz. De nem a szobros kúthoz akartam kimenni, hanem Izsó bácsihoz be. Jobban érdekelt az ő térde kalácsa, térde kalácsa kattánása, mint a telefonkattogás. Ám amikor én nyitottam rá ajtót, nem állt föl. A portákszoba kisablaka fölött is nagy piros óra függött. Mutatója ugyanúgy araszolgotat körbe-körbe, mint a mienké otthon. Meg az egyes paviloné. Az óra alatt aranykeretes fénykép függött. Benne egy szép bajuszos ember, hátrafésült dús fekete hajjal. Jobban tetszett, mint az országos kisbíró... a telefonközpontban. Már nem is csodálkoztam azon, hogy visszanéz rám. Oldalt lépek, tekintetével követ. A másik irányba kuburcolok. Akkor meg arra fordul. Leguggolok. Még oda is le tud nézni. „Tudod-e, ki az?” – hallom Izsó bácsi hangját. „Nem.” „Pedig az az ember a te apád.” „Az enyém ugyan nem... – fordulok felé kissé rosszalló csodálkozással. – Az enyém eltűnt a háborúban... a másodikban...” „Ő mindnyájunk apja. Ő Sztálin. Nem hallottál róla?” „De hallottam. Sztálin egy virág... orgona... vagy gyertya... Nálunk a mamánál csak a Jézuska volt kitéve a falra... Meg az angyalok... Azoknak is csak a feje meg a szárnya... Emberek nem. Senki!” Izsó bácsi látható meglepéssel simogatta meg az arcomat. Jóságosan. Ez engem szerfelett felbátorított, és elhatároztam, hogy előhozakodom azzal a kéréssel, amely puli mód a portákszobába terelgetett. Mély lélegzetet vettem: „Izsó bácsi, mutassa meg a lábát... De azt, amelyik fából van.” És csodák csodája, nem omlott össze a világ. Izsó bácsi ugyanolyan kedvesen mosolygott tovább, mint amikor az arcomat megsimogatta. Lehajolt, és felhúzta a nadrágja egyik szárát. És láttam a rózsaszínű lábat. Olyan volt, mint egy akkora babáé, amelyet még sohasem láttam. Mert Izsó bácsi nem baba. Hogyan lehetett volna, amikor ő férfi. Babalábán is cipő és harisnya volt. Ugyanolyan, mint az igazin. A térde meg? Mintha két kéménycsőbe fogtak volna egy labdát. Rózsaszínű kéménycsőbe, amilyennel az angyalok fűtenek. „No, de a végén még Sztálin is meglátja” – vált tréfásan riadtá az arca, és leeresztette a nadrágszárát. Mindnyájan mosolyogtunk. Ő is, én is és Sztálin is.

Valahogy eltelt az idő estig. A valahogy persze azt jelenti, hogy lassan. De nem egészen. Lassan is meg gyorsan is. Valahogy. Anyámnak beadták a vacsorát a telefonközpontba. Azok, akik a konyhán dolgoztak, s munkaidejük lejártával hazamentek a faluba. Budakeszire. Mert azt tudtam, hogy az az utca, amelyben a szanatórium volt, középen kettéhasadt. Az egyik fele még Budapesthez tartozott, a másik fele a vele határos Budakeszihez. És ez tetszett nekem. Rögtön elhatároztam, ha legközelebb kimegyünk, úgy lépegetek, hogy az egyik lábam a városon lesz, a másik meg a falun. Miközben hazafelé készülődtünk, anyám tudtomra adta, hogy noha késő van, be fogunk menni a gondnok bácsiékhoz, mert szeretnének látni engem. Telefonáltak, hogy hazafelé menet feltétlenül nézzünk be hozzájuk. Az egyes pavilonban laktak. Így rövidesen szépen be fogok mutatkozni a gondnok bácsinak, a feleségének és a gondnok bácsi nővérének, Irénke néninek. Irénke nénival kicsit hangosabban kell beszélni, mert nagyothall. Tudom-e, mit jelent az, hogy nagyothall? „Gondolom, azt, hogy süket – mondtam. – Merthogy hangosan kell vele beszélni. Mint Virág Mihállyal a mamámnak. Márpedig rá azt szokták mondani, hogy süket, mint a nagyagyú.” Anyám zavart riadalommal jegyezte meg, hogy még be se tettük a lábunkat a gondnok bácsiékhoz, és máris illetlen vagyok. És nehogy eszembe jusson megkérdezni Irénke nénitől, miért hall nagyot, mert már azt is tudja, mire kértem meg szemtelenül Izsó bácsit. Még szerencse, hogy nem haragudott meg. Egyébként restelkednie kellene... Miattam. „Mért, miért hall nagyot?” – kérdeztem őszinte kíváncsisággal, sejtve a rendkívüli válasz lehetőségét. „Megmondom, hisz már nagyfiú vagy... Megmondom, nehogy véletlenül eszedbe jusson megkérdezni. Irénke nénit meg akarták ölni... Gonosz emberek... A Duna-partra vitték, és puskával lőttek rá. Nem őrá egyedül. Sokukra. Őt nem ölte meg a sortűz. Combon találta egy golyó. És belezuhant a vízbe, a jégtáblák közé. Mert tél volt. És ő belekapaszkodott egy jégtáblába. És partot ért. Megmenekült. De a füle nem gyógyult meg. A fegyverropogástól beszakadt a dobhártyája.” Amikor anyám ezt mesélte, nem nyúlt azokhoz a fekete bütykökhöz, amelyek olyanok voltak, mint a puskaravasz, pedig több lámpa is kigyulladt. Bár korántsem annyi, mint délben. Mert este volt. De még nem kapcsoltuk fel a villanyt. A félhomályban, amelytől mindig sírhatnékom támadt, megéreztem, hogy Irénke nénitől tényleg nem szabad semmit kérdezni, mert én nem tudtam se úszni, se korcsolyázni. Egyszer láttam az utcánkban egy katonát, akin sisak volt meg puská. És tényleg félelmet keltett, amerre megfordult, pedig azért jött, hogy megvédjen bennünket, mert az oláh cigányok az erdőn megöltek egy olyan kisgyereket, mint én, s a holttestét bedobták a vályogvetőgödör vizébe. Mások azt mondták a mamámnak, hogy azért van ott a katona – kezdetben több is – , mert hatalmas léghajó ereszkedett a falu széli akácosra. Napnyugat felől jött. Mégsem úgy, mint a bölcsek. A gonosz óriások léggömbje szörnyű volt. Amerikai. Még a madárijesztők is nyavalytörősök lettek a láttán, és a fiókák meghaltak a kalapjukban. Mert mérges gáz volt benne, hogy megöljék a falu lakóit. A katonák meg iratokat kerestek, repülő iratokat, röplapokat. Meg viharkabátokat. Mert a vakmerőbb falusiak kisebb-nagyobb anyagot vágtak ki a léggömbből, és viharkabátot varrtak maguknak. E kabátokkal vihar idején levegőbe lehetett emelkedni. A mérges gáz, a mérgezett iratok meg a viharkabátok miatt vigyázott ránk katona. Anyámtól azért, kicsit megszeppenve, megkérdeztem, miért bántották azt a nénit. Miért akarták megölni? És anyám azt mondta, hogy azért, mert zsidó volt. „Volt.” De hiszen Irénke néni még él. Vártam, hogy megkérdezze, tudom-e, mi az. Nem kérdezte. És én nem kértem, hogy kérdezze meg. Eszembe jutott az a két lány. Nálam nagyobbak voltak. A szomszéd faluban laktak. Ott, ahol a két nagynéném, Zsanét néni és Erzsébet néni. A búcsúban láttam őket. Egymás mellett álltak. Szorosán, de kissé elfordulva egymástól. Valamit néztek, de mindegyikük mást. Hosszú fekete hajukat egymásba kuszálta a szél. Szépek voltak. Amikor Hófehérke meséjét hallgattam, mindig ők jutottak eszembe. Iker-Hófehérkék. Valószerűtlenné tették az igazi halálát. Később, amikor a pesti

nagyanyámnál, aki Érden lakott, a Tolnai Világlapját lapozgattam, az egyik színes borítón őket ismertem fel piros ruhában. De amikor elolvastam, mi van a kép alá írva, csalódnom kellett. Azt tudtam meg, hogy az összenőtt sziámi ikrek férjhez mennek. Azok a lányok ott a búcsúban olyanok voltak, mint az össze nem nőtt sziámi ikrek. Szépek és feketék. És kiskoromtól fogva nekem úgy tetszett, ha egy lány fekete, akkor az már szép is. Amikor azt olvastam Winnetou-ról, hogy kékesfekete haja lobogott a szélben, zavarba jöttem. A továbbiakban már mindegyre lánynak láttam Winnetou-t... Azóta se olvastam végig a könyvet. Irénke néni nem volt szép. Se fekete. Öreg volt. Öregebb, mint a pesti nagyanyám. De azok a lányok, amellet, hogy feketék, valóban szépek is voltak. Róluk mondták, hogy zsidók. És ez a szó nekem attól fogva azt jelentette, hogy szép és fekete. És most a *szép-és-fekete*, egyetlen szóként, Irénke nénivel együtt belezuhant a Dunába. Felvillant előttem, ahogy csuklóban behajló kezével, mint csáklóval, belekapaszkodni próbál a jégtáblába. Jégtáblát, oszlop alakút, láttam a mészárosnál a jegesszekerényben. És a szomszédnál a jégveremben. Olyanok voltak, mint az építőkövek. Mégis pontosan el tudtam képzelni a zajló folyó metszően tovahullámzó veszedelmes, összevissza alakú jégtábláit. A szó, a *szép-és-fekete*, összeszabdalt kezével és arcával és véres hajával, nem tudja magát tartani, és elmerül a vízben, mint ahogy én is majdnem elmerültem a falu széli vályogvetőgödör vizében... De valaki kihúzott... És én nem nyúlhattam a szó után, —hogyan nem kérdezek semmit. Megígértem. És nem kérdeztem...

Anyám ismét elvitt a kantinba, és ismét találkoztunk a fekete kocsival meg a sofőrjével, akinek aranycsillagos a gallérja, mint Sztálinnak. De Sztáliné nagyobb volt a képen. Legalábbis nagyobbak láttam. Most éppen nem ki-, hanem beszállt a kocsijába, és mivel az volt a titkos vágyam, hogy egyszer beültessem a kormány mögé, fel szerettem volna hívni magamra a figyelmét. Hízelegni akartam, de anélkül, hogy ezt észrevegye. Valami nagyot mondani. Ezért még mielőtt becsapta volna az ajtót, messziről köszöntem neki. Szinte üvöltöttem. Hogy meghallja: „Csókolom, Vadász bácsi.” Nagy nevetés volt a válasz. Nem ő nevetett, hanem a műhely előtti satupadnál dolgozók. Ő becsapta az ajtót, és kocsijával elviharzott. Anyám pedig kissé pironkodva mondta, hogy nem illik ilyen messziről, ráadásul üvöltve köszönni... És különben se Vadász, hanem Puskás. Amikor elértünk a kantinba, lestem, hogy Walter bácsi odacsúsztasson egy csokit... Csak úgy, az ismeretségért. Én bizony elfogadom. Azért is... De se csokit, se cukrot nem kaptam. Ismeretlen ízekben lett részem. Igaz, nem csak úgy, az ismeretségért. Amit kaptam, téliszalámi volt. Kicsit titokzatosan mondta, szinte súgta anyámnak, hogy *jött*, és lemérjen-e tíz dekát. Anyám kissé vonakodva csak öt dekát kért. Akkor láttam először ilyen vastag kolbászt. Mintha lisztben hengergették volna meg. Walter bácsi olyan vékonyra tudta szeletelni a szalámit, hogy még az öt deka is – a cukor alapján tisztában voltam vele, hogy az nem sok – soknak látszott. A szalámi körüli hókuszpókuszából arra következtettem, hogy finom. Nem csalódtam. Otthon vastag karéj kenyeret vajjal megkent anyám, rátett két szelet szalámit. Addig soha életemben olyan finomat nem ettem. Kijelentettem, hogy ettől kezdve cukor helyett is téliszalámit kérek. Jobb, mint a kacsaszír volt. Kicsi koromban. Amikor még Igriciben laktam, és bömböltem, hogy kacsaszíros kenyeret kérek, csak akkor kaptam – de akkor mindig –, ha Károly bácsi: anyám meg Erzsi néni bátyja és Zsanét néni öccse nálunk volt. Ő a karéj kenyeret a konyhai lócán álló vödör vízbe mártotta. Egy villanásra csak, hogy a kacsaszír aranyával csillogjon a teteje. Elégedetten majszoltam. A téliszalámi helyett hiába tett anyám nyáriszalámit a vajjas kenyérre. Már nem lehetett becsapni.

Néhány nappal később anyám egyáltalán nem vitt le a telefonközpontba. Délután is későn, csak estefelé kellett lemennem. Én vittem le neki a vacsoránkat. A konyháról, amit így belülről is szemügyre vehettem. Félig. Hatalmas kádakban főzték az ételt. Olyan

felemelhető fedelük volt, mint Laci bátyám pipájának. Amikor első alkalommal „tálaltak” nekünk, láttam, hogy az asztalon szép piros almák sorakoznak. És nekünk nem tettek almát az ételhordónkba. Szóltam, hogy kérek szépen almát is. Adtak. Szóltam, hogy még kérek, mert ketten vagyunk. Ezt nagy büszkén meséltem anyámnak. Már mint hogy mennyire résen voltam. Anyám megnézte az étlapot, s szemrehányóan közölte, hogy alma csak betegeknek járt volna, s hogy ilyet többet ne tegyek... Ne járassam le őt. Nyomban telefonált a konyhára, s hallottam, ahogy sopánkodik: „Jaj, milyenek ezek a gyerekek!”... pedig csak egyedül voltam. Azt is mondta, hogy mindjárt felküldi velem az almákat. De mégse kellett. Megettem. Előbb az egyiket. Aztán a másikat. Lelkifurdalás nélkül. Ez volt az első szanatóriumi zsákmányom. Almáért mindenre képes voltam.

Játékaimat nem hozhattam el. Se az uborka-, se a kukoricaszár-teheneket. De a cérnaguriga-tractor, ürgejárom meg a karosszékből készített szánkóm is otthon maradt. Igaz, nyáron mi szükségem lett volna szánkóra? De a játékra igen. A kápolna tövében, ahol a mi időnkben sose tartottak misét, mert bútor- meg gyógyszerraktár volt, téglát találtam meg palát. Többet is. Házat építettem. Emeleteset. Még lépcsőt is csináltam hozzá. Vesszőből meg drótból. Igaz, jobban hasonlított létrára, mint lépcsőre. Amikor anyukám meglátta, rákérdezett, hogy ezt az emeletes házat ugye magunknak építettem. Mondtam, hogy nem, mert ez kaszárnya. Néhány nap múlva csodálatos játékokkal lepett meg. Katonákkal. Három agyagkatonával. Az egyik tisztelgett, a másik szuronyos puskával rohamozott, a harmadik hasalva lőtt. A tisztelgő katonát azonnal elneveztem kapitánynak, és ráállítottam a kaszárnya tetejére. Büszkén újságoltam, hogy ezek szovjet katonák. Éppen az előző napon lapozgattam egy könyvet, amire azt mondták, hogy újság. Képeket kerestem benne, de alig találtam. Viszont a lap tetején a nagy betűs sorok mellett láttam egy rajzot, ami tetszett. Egy tank jött félig felém, s mellette katonák futottak. Úgy, ahogy a szuronyos puskával rohamozó agyagkatoná. Látszott rajta, hogy szalad, pedig a valóságban állt. A rajzos katonákon is látszott, hogy állnak és szaladnak. És a sapkájuk is olyan, mint az agyagkatonáké. Megkérdeztem anyámtól, hogy mit jelent a nagy betűs sor. *A Nagy Honvédő Háború története* – azt. És megtudtam, hogy azok a tank mellett rohanó, rohamozó katonák szovjet katonák. Az enyéim is azok lettek. Szovjetek. Azt is nyomban megkérdeztem, hogy az én apám milyen katona volt. Sejtettem, hogy magyar. Mégis azt szerettem volna, ha anyámtól azt hallom, hogy szovjet. S rá is kérdeztem, hogy miért nem az. „Azért, mert apád magyar volt, a szovjetek pedig oroszok.” Ez meghökkentett. Én azt gondoltam, hogy a kettő nem egy. Illetve nem is kettő. Kettő és fél. Majdnem három. Mert azt majdnem pontosan kikövetkeztettem, hogy a ruszki meg az orosz az csaknem ugyanaz. (Némi zavart csak az oroszlán jelentett, mert én – mint minden gyerek – oroszlánynak gondoltam. Egy Orosz nevű igrici családban volt négy lány. A legények rendszeresen fogadtak a kocsmába betérő idegenekkel, hogy tíz percen belül mutatnak nekik négy oroszlant, Orosz lányt. Mindig megnyerték a fogadást.) Az öregek ellesett beszélgetéseiből jöttem rá erre az azonosságra. Leginkább a mamám szavai keltek segítségemre. Gyakran elmesélte, hogy volt egy nagy komondora. Hamis. Jó házőrző. Bizonyosság rá, hogy lelőtte egy orosz katona. Máskor meg: lelőtte a ruszki. Ritkábban: lelőtte egy szovjet komangyir. Pedig a szovjetek szabadítottak fel bennünket. Tudtam. Később erről sokat tanultam. De odahaza is mondták. Ha kérdeztem. Én tehát kezembe vettem a három agyagkatonát, és anyám arcába néztem, amely ilyenkor mindig gondterheltebb volt, mint máskor. A kérdéseimtől félt. Illetve nem tudta, hogy féljen-e tőlük vagy sem. Tudtam, hogy ha kérdés helyett kéréssel hozakodom elő, azt biztosan teljesíti. „Nem baj, ezek akkor is szovjet katonák – mondtam határozottan. – De kevesen vannak, vegyél még hozzájuk, hogy tudjak velük harcost játszani.” Számításom bevált. Anyám sietve megígérte, hogy kapok még katonát... Ha szófogadó leszek. Úgy nem kunszt kapni.

Végre megtudtam, mi az a nyelvöltögetős micsoda, ami nem nyalóka, hanem annál is azabb. Amikor az iskolába mentünk beiratkozni, a falu közepén, ott, ahol az autóbussz-végállomás volt, az egyik házból láttam kijönni egy embert, aki ugyanúgy öltögette egy kis sárga hegyes bohócsüvegbe a nyelvét, mint az, akit Pestre érkeztemkor a kardot tartó katonás utcában megcsodáltam. Már tudtam, hogy azt az utcát Sztálin útnak hívják. Akkor az a kardot tartó katona, akiről azt hittem, hogy le akar kaszabolni, nem más, mint Sztálin – gondoltam. Bementünk a cukrászdába fagyaltot venni. Kisadagot. Ötvenfilléreset. Málnaíze volt. Anyám tanácsa ellenére többször beleharaptam a kisadagba, de megsütötte a fogamat meg az ínyemet. Aztán nyalni kezdtem, mint sót a birkák. Annyira ízlett, hogy visszafelé is vettünk egy kisadagot. Ennek csokoládéíze volt. Miért hívták akkor ezt is kisadagnak? Egy kert mellett vezetett az utunk. Akkora szobrot még sohasem láttam. Két katona szobrát. Az egyik puskát tartott a kezében, és be volt kötözve a homloka vaskendővel. (A szanatóriumi katonáknak a kezük volt felkötve – kőkendővel.) A puskás katona szabad kezével bajtársát tartotta. Annak a kezében nem volt semmi. Biztosan összeesett volna, ha társa nem tartja meg. Látszott, hogy haldoklik vagy már meg is halt. Egyszeriben nagyon szerettem volna, hogy ilyen agyagkatonáim is legyenek: haldoklók. De csak olyanok, akiknek ugyanolyan a lábuk, mint a szobroké. Mert ilyen csudát még sohasem láttam. Bakancsot viseltek, de fölötté az egész lábszáruk kapcába volt tekerve. Térdig. A katonák alatt, a kőpadkán vaslámpa függött. De nem égett benne örökmécses, mint a templomban. Mielőtt bármit kérdeztem volna, anyám sietve elmondta, hogy ezek magyar katonák, akik az első világháborúban harcoltak. „Mint Izsó bácsi?” – nyugtáztam elégedetten a szavait. „Meg mamád testvére, Laci bácsi. Tudod, hogy ő sántít?” Tudtam, mert láttam. Zsanét néni mesélte, hogy Bukovinában, a fronton közvetlen mellette csapott le egy gránát. Mint az énekben. A szilánkok összeroncsolták a lábát, de nem halt meg. Azóta hittel vallja, hogy ő akkor ott egyezséget kötött a halállal... A halál ígéretet tett neki, hogy most már nyugodt lehet: nagyon sokáig nem fog érte jönni. Nem úgy, mint a mesében a reggelenként rászédett halál: mindig másnap. A szótartó halál nem türelmetlen. Nem kopogtat nap mint nap Laci bácsi házának ajtaján. Majd csak élete végén. Az élet pedig mindenkinek örökkévalóság, ha mennyország nem is. Igen, a gránátölcsér szélén könyöklő halál megígérte az eszméletét és vérért vesztett Laci bácsinak, hogy hosszú életű lesz a földön. Az lett. Sántán. „Úgy kell neki” – tettem hozzá durcásan, érezve, hogy illetlen, amit mondok. Mindig arra biztatta a mamát, hogy csapja földhöz azt a békaporontyot... Mármint engem. Mit cipelteti magát mindig nagy ló létére. Egyszerre csúfolt ebihalnak, békának és lónak.

A beiratkozás padokkal teli teremben folyt. Minden padban egy felnőtt ült, mellette gyermek. Volt olyan pad, ahol két felnőtt és középütt gyerek. Gondoltam, ha ez mindig így lesz, vagyis anyám mellett fogok ülni, akkor nem oly félelmetes az iskola. Hiába ijesztgettek velem. Velünk szemben, egy becsukott, nagy fekete ablak előtt és ormóttan, láb nélküli asztal mögött, amely inkább a sublód hátsó felére hasonlított, egy asszony ült meg egy ember. Az ember szemüveget hordott. Rá mondták, hogy az iskola igazgató bácsija. Természetes, hogy pápaszemes volt, mert a szanatórium igazgatóját is láttam messziről, és ő is okulárét viselt. Merthogy igazgató. Az asszony volt a tanító néni. Időnként mondott egy nevet, mire a padból felállt egy szülő, és odaadott egy kis könyvet a tanító néninek, aki lapozgatta, nézegette, majd körmölt, s olykor kérdezett valamit. Aztán azt, amibe írt – akkora volt, mint egy vékonyabb templomi Biblia –, odaadta az igazgató bácsinak, s ő is írt bele valamit. A fekete ablak fölött, amire azt mondták, hogy tábla, kép függött. Nem ábrázolt senkit. Senki apját. Senki kisbíróját. Búzakalászt keretezett, amely viszont egymáson átvett sarlót és kalapácsot ölelt – tetejében sugárküllőket lövellő csillaggal. A csillag másmilyen volt, mint Puskás bácsi gallérján. Nem arany, hanem piros. A búzakalászfonat nemzetiszín szalagból nőtt ki, amely kétoldalt lépcsőkben ereszkedett alá.

Nekem az első szempillantásra megtetszett, és csak azért nem kérdeztem meg anyámtól, hogy miért más és mégis majdnem ugyanolyan, mint az a címer, amit a borbélynál láttunk egy óriási országot ábrázoló térkép sarkában. Ezen a térképen is volt egy csillag, amelyet Moszkvának hívtak. Olyan vonalakat sugárzott körbe-körbe, mintha nap lett volna. Pedig csillag volt. Azt mondták, hogy az a rettenetes nagy ország, amely mellett Magyarországot észre se venni, a Szovjetunió, ahol élni nagyon jó. Moszkva a fővárosa, és nagyobb, mint egész Magyarország. És csillag alakú. Fürkésztem a térképet, volt rá időm, mert ott ücsörögtem a borbélynál vagy két óra hosszat, várva, hogy leteljen az öt perc, s a csillagot, mint valami társasjátékban, gondolataimmal taszigálva Magyarországra csúszttattam. Tényleg teljesen befedte. Semmit se kérdeztem anyámtól, mert nyikkanni se mertem. Amikor felállt, mert az én nevemet mondták, nem akartam elengedni a kezét, s így kénytelen volt engem is kivezetni az asztalhoz, amely szerencsére eltakart. Nem láttam se a tanító nénit, se az igazgató bácsit, csak a fekete ablak felső részét meg a búzakoszorús címet. Búzavirág-koszorús címet akartam mondani, de nem volt az. Csak akkor szólaltam meg, amikor kérdezték, hol születtem, s anyám azt mondta, hogy Budapesten. Akkor én, anélkül, hogy akartam volna, határozott hangon közbevágtam, hogy Igriciben. Hirtelenjében csak annyit láttam, hogy az asztal szélébe belemarkol nyolc ujj, s nem tudom, hogyan, mintha elvarázsoltak volna, közvetlen fölöttem megjelent két szemüveg – illetve egy szemüveg, de mégis kettő –, egy orr – de két orrlyuk, egy bajusz, tulajdonképpen az is két részből állt – meg egy száj. Mindegyik egészen nagy volt, és együttesen eltakarták a búzakalászos címet. És akkor már nem mertem mondani, hogy Igriciben, amikor anyám megismételte, hogy Budapesten.

Visszafelé, amikor a másik ötvenfilléres fagyaltot nyalogattam, de nem úgy, ahogy háztetőn a kandúr nyalakszik, megálltunk egy nagy kertes ház előtt. Nem értettem, anyám mért ácsorog hosszasan elgondolkodva... Aztán megszólalt, de mintha nem is nekem mondta volna, amit mondott. Hogy ebben a házban lakott albérletben. Kintről, az udvarról kellett vizet vinnie a szobájába, amely kicsi volt és fűtetlen. Ezért nem tudott korábban magához venni. De ez a ház nagyon tetszett nekem. A kápolnánál ugyan kisebb volt, de a mamám házánál nagyobb, és cseréptető. És a kápolna különben se háznak épült, hanem templomnak. Följebb, de nem a bal, hanem a jobb oldalon elhaladtunk egy ház mellett, amelyre anyám azt mondta, hogy villa. „Itt lakik Sziklai Sándor. Egy nagy katona. Ezredes.” „Hős?” – vágtam közbe izgatottan. „A Hadtörténeti Múzeum igazgatója” – fogta suttogóbbra a szót anyám, s én önkéntelenül lábujjhegyre ágaskodtam, s úgy mentem tovább, arra következtetve anyám utolsó szavaiból, hogy a múzeumigazgató több, mint a hős. Eszembe jutott, hogy tényleg láttam a ház előtt... nem is a ház előtt, hanem vele egy vonalban állni egy világosbarna vagy sötétsárga személykocsit. Katona vezette, s éppen egy másik katona szállt be, de nem a sofőr mellé, hanem a ház felőli oldalon hátulra. Anyám még azt is elmondta odébb, de még mindig suttogva, hogy Sziklai Sándorék egyszer valamilyen um-ra végződő sivatagban... A Punktum sivatagban harcoltak a fehérgárdisták ellen. Kérdeztem, tevéken-e, de anyám azt mondta, a történetben nem az a lényeg, hanem az, hogy elfogyott a vizük, és egy idő után kénytelenek voltak a saját pisijüket inni. Ez engem nem tudott megrázni. Megrázkódtatni. Nem rázkódtam össze tőle. A bögréből szürcsölt tevehúgy gondolatától. Inkább az izgatott, hogy ennek dacára ők győztek-e. Anyám megnyugtatóan, igen.

Én nagyon jól megvoltam a téglákból és palatáblákból épített laktanyámmal meg a katonáimmal. Szót fogadtam. El se mozdultam a ház elől, helyesebben a ház hátul, még pontosabban: a szobánk elől. Egészen pontosan a szobánk elől, ami régen sekrestye volt. Egy ideig a víztoronyra se mertem fölmenni. Különösen azután nem, hogy anyám barátnője, egy szemüveges doktornő, aki a víztoronyra járt napozni, de nem ezért hívták

Vizynek, elmesélte, hogy valaki nyitva hagyta az aknatetőt, s egy nyúl beleesett a vízbe, s ott oszladozott napokon, heteken át. Néhány héten keresztül az egész szanatórium abból a kólis vízből ivott. Az aknatető annyira zavarba hozott, hogy elfedte a kólis víz riasztó titokzatosságát. Mert az akna olyan, mint a bomba. Robban. Megfordult a fejemben, hátha rólam van szó, hátha tudják, hogy mi a tervem. S előre tudják, hogy elfelejtem visszacsukni az aknatetőt. Hogy eltereljem magamról a gyanút, nagy garral rohamra indítottam a katonáimat. Mind a hármat: a rohamozót, a tisztelgőt meg a hasalót. Ugyanis többet azóta se kaptam. Huszárról meg kis dzsíprről álmodoztam. Anyukám közölte velem, majd ha jól tanulok, akkor kapok katonát. Mégsem vártam az iskolakezdet, amely a beiratkozás napjától fogva mind gyorsabban közeledett. Ráadásul életem igazi szabadságának utolsó napjait begyulladt torokkal töltöttem el. A mértéktelen kisadagok miatt – mint anyám mondta. Levitt az igazgató bácsihoz, hogy vizsgáljon meg. Én persze nem tudtam, mitől félek jobban, a vizsgálatól-e vagy tőle. Amikor anyám megígérte, hogy nem kapok oltást, megembereltem magamat. Annyi baj történt csupán, hogy amikor az igazgató bácsi beledugott egy cipőkanalat a számba, ráköhögtem. Ő meg elfordította a fejét. Anyám restelkedett és szabadkozott miattam... A köhögésem miatt.

Egy szó, mint száz: nem mozdultam el a lakás elől. Így a szanatóriumi gyerekek jöttek hozzánk. Nem mindegyik. Először Attila meg Ferike. Testvérek voltak. Apukájuk a portán dolgozott. Nem Izsó bácsi volt az, hanem Tóth bácsi. Róla azt tartották, hogy rendkívül erős ember. A gyermekei mondták. Én inkább Tóth nénit láttam annak. Tóth bácsi egyszer fogadásból megfeszítette a karizmát, és visszapattant róla a konyhakés. Alig ismertem egy éve, amikor meghalt. Próbáltam elképzelni az én szememben sovány Tóth bácsi hosszúkás dombbá dagadt karizmát, amelyre lesújt az Arkangyal pallosa. És visszapattan. Csalódtam, amikor megtudtam, hogy a hús és az izom az majdnem ugyanaz.

Ha Hunyadi Lászlónak olyan bikanyaka lett volna, mint Tóth bácsi muszklija...

A szanatóriumban láttam először rádiót. Azt mondták rá, hogy néprádió. Két nagy télikabátgomb feketéllett rajta. Miért nem inkább sárga: lehetett volna akkor az egyiket napnak, a másikat teliholdnak gondolni. A velük elővarázsolt hangok nappal is behozták volna az éjszakát a szobába, este pedig a verőfényes nappalt. De nem sárgák, hanem feketék voltak a gombok. Rajtuk három betű fehérlett: K, P és 0. A K-val a Kossuth Rádiót lehetett fogni, a P-vel a Petőfit, a 0-val a csendet. Addigi életemnek ez volt a legnagyobb csodája. Néprádiója egy nővérkének volt. Esténként hozzá jártunk hallgatni. Amikor nem tartózkodott nála a vőlegénye. Ritkán jártunk oda, mert több vőlegénye volt. Ő, amikor mi voltunk nála, mindig feküdt, mert éjszakás volt, és a 9 órás váltás előtt még pihent. Ilyenkor én az ágya szélén ültem, anyám pedig a szoba egyetlen székén. A nővérke egy alkalommal fektében nagy lendülettel az éjjeliszekrény felé fordult, hogy a hamutálcában elnyomja cigarettáját. Láttam, hogy anyaszült meztelen. Voltaképpen csak hátulról láttam, mert birkózó mozdulattal félig átfordította az akaratlanul is magához ölelt paplant... Furcsa lüktetés iramlott végig bennem; a napfelkelte parazsat evő, tüzes paripái. Szerettem volna én is a vőlegénye lenni. A rádióban vagy a rádióból egyszer nagyon szép ének hangzott. Többen énekelték. Egy egész csapat. A cselszövésről és a királyról. Aki lefejeztette Hunyadi Lászlót. Anyám mesélte el a történetét. Hogy háromszor sújtott le a hóhérbárd. Mert a hosszú, erős szálú haját nem tudta átvágni. A király már az első sikertelen csapás után meg kellett volna hogy kegyelmezzen neki. A második után feltétlenül. De László király félt a másik Lászlótól, Hunyaditól, és addig biztatta a lámpalázás hóhért, míg végül a harmadik csapás eredményes volt. Az ének arról zengett, hogy még nagy köztük a barátság. Anyám története arról szólt, miért hullott porba Hunyadi László feje. Elképzeltem. A magatehetetlen fejet. Önkéntelen sajnálat lobbant fel bennem Hunyadi Matyi doktor

bácsi iránt is, aki a szanatóriumban dolgozott. Mindenképpen arra gondoltam, hogy ő Hunyadi László öccse. Akiből aztán király lett. Tudtam, hogy ez nem így van, de attól még miért volna másképp. De Hunyadi Matyi bácsi, bár orvos volt, semmiképpen se lehetett Mátyás király. Anyám árulta el nekem, hogy Matyi bácsi cigány ember. Jól tanult, és orvos lett belőle. A saját erejéből küszködte fel magát. Mélyebbről, mint ő, s tőle magasabbra. Belőlem meg semmi se lesz, ha nem tanulok. A „többre vinni”, „magasabbra jutni”, „felemelkedni” anyám ráolvasó igéi voltak. Nemegyszer búbjakarta velük a dongalábú, teknőmellű reménységet. A nővérke is érdeklődve hallgatta az ének történetét, de megjegyezte, hogy szerinte Hunyadi nyakcsigolyája már az első csapás után eltörött. De a második után holtbiztos. Persze attól, hogy holtbiztos, Hunyadi Lászlónak még nem kellett volna feltétlenül meghalnia. Törött nyakcsigolyával is lehet élni... Kis ideig. Megtudtam, hogy van még vezetékes rádió, telepes rádió, detektoros rádió és világvevő rádió. Világvevő rádió azonban hiába van, a szanatóriumban nincs senki olyannak, akinél én hallgathatnám.

Váltakozva – hol délelőtt, hol délután – voltam egyedül. Egy délelőtt elhatároztam, hogy megmászom a víztornyot. Nem volt nehéz, mert lépcső vezetett a tetejére, mivel tulajdonképpen domb volt. Vízdomb. Miért ne lehetne vízdomb, ha van hullámhegy? A víztornyot kerítés koronázta, kapuval, kulcsra zárt lakattal, fölül szögesdróttal. Ahogy gondoltam. De volt egy hely, ahol a drótkerítést letaposták, így könnyen be lehetett jutni a tetejére. A férőhely nővérkéi jártak oda napozni. Majdnem a víz hátán hasaltak. Olykor pucéran. Fönt a torony még áthatóbban zúgott, mint lenn. Ellenállhatatlan vágyam támadt, hogy megnézzem, mi zúg. Az ilyen vágyra mondják azt a felnőttek, hogy az emberben piszkálódó kisördög. Bennem több is volt. Úgy tapiskoltak, mint lányok a savanyítandó hordós káposztában. Körbenéztem. Mintha hat óriási gránitkocka-csokoládét helyeztek volna el a víztorony tetején. Olyan rendben sorakoztak egymás mellett, mint fehér dobókockán a hatos pontjai. Ezek a gránitkockák pikkelyes, rozsdás vasfedelükkel ehetetlenek voltak. Négyükön lakat lógott. Nem is lógott, hanem feküdt. Egy-egy vasajtó tetején. De kettejükről hiányzott. Őket föl lehetett nyitni. Ezt a kisördögök suttozták. Kettő lehetett bennem. Mindegyik lakat nélküli ajtóra jutott belőlük egy. Fölnyitottam az egyiket. Az idősebbik ördögét. Még sohasem láttam ilyen pincét. Tele volt vízzel, és zubogott, mint a must. Esőcsatorna-vastagságú cső nyúlt a víz fölé, és kanyarodott a falnak. És a cső vörös volt. Létra lógott a vízbe. Falba szerelt vaslétra. Mint az óriási kéményekben vagy kéményeken. Egyszer – a pincéből számítva – négy emeletet másztam meg szűk kazánkéményben. Nem volt erőm visszaereszkedni. Fokonként. Nem attól féltam, hogy elnyelhet a kémény, hanem attól, hogy ha a huzattól csuklani kénytelen, belészorulok. Két méter magasból kellett leugranom a félbemaradt kórházépület harmadik emeletének nyers betonpadozatára. Onnan már lépcsőkön lesétálhattam... Volna. Soha olyan csöndet nem hallottam, mint akkor, ott. Az ugrás után. A betonon feküdtem. Átmelegített a nap. Jó volt. Pillangószárnyak legyezgetésére tértem magamhoz. Egészen közelről láttam őket. A halálfejes lepkét. Nyitott szememre akart szállni. A csöveken körbejárhattam a víztározó medencét. Kormánykerék állt ki az egyik vastag csőből. Olyan, mint az autóké. Csak valamivel kisebb és vastagabb. Négykézláb araszolva jutottam el a lejárati átellenes szegletébe. A félhomályba. Ahol a kormánykerék volt. Elégedetten markoltam. Mintha Puskás bácsi Mercédészében ülnék. Körbevezettem a szanatóriumban, aztán kimerészkedtem a Szanatórium utcába és be a városba... Annak motorja zúgott mindvégig, nem a víz... Éppen a Lánchídon haladtam át, amikor lépteket hallottam. Igen. Kintről. Fönről. A zubogáson át. És árnyék sötétítette el a vízzel egybeolvadó félhomályt. Valaki árnyéka. A fölnyitott ajtón át zuhant be. De nem véletlenül. És nem süllyedt el, nem rángatózott idegbajosan a reszketeg víztükörben. Valaki állt odakint. És várt. Engem. Remegő inakkal araszoltam vissza. Igen. Ő szedte le a két vasajtóról a lakatot. Nekem.

Tudta, hogy fel fogok menni a víztoronyba. Lesben állt a bokrok között, s most jön, hogy rám zárja az ajtót. Itt fogok meghalni, és hiába kiabálok. Ebben a zúgásban anyám nem fogja meghallani a hangomat. És fölnéztem az égre. Kék volt. Vártam, hogy emelkedni kezd az az iszonyatos árnyék... Lassan, nagyon lassan nő, növekszik... és befedi az égboltot, és rám örök sötétség borul. Nem örök fényesség, mint a halottra, akit koporsóba fektetnek, a koporsót pedig díszes fekete hintóba teszik, amelynek cirádás tetősarkaiból ezüst angyalok hajolnak ki, de nem kardot tartanak, mint a falból kihajoló katona, hanem harsonát. És mindez azért van, mert nem fogadtam szót. De mire mindezt végiggondoltam, már ki is vágódtam a veremből, mint a zsákmányára csapó héja. De nem az égből alá, hanem a föld alól, föl az égbe... Legalábbis a víztorony tetejére. S anélkül, hogy körbenéztem volna, lerohantam a bokrok között, s uccu be a lakásba. Az ajtót nehezen tudtam bezárni, mintha álmomban kergettek volna. Az imát pedig, amit már jó szívvel kezdtem elfelejteni, vacogva többször is elmormoltam.

Attila és Ferike testvérek voltak. Ferike volt az idősebb... és mégis Ferike. Attilával egy osztályba jártam, míg Ferike fölöttünk járt, de két év múlva már mindhárman egy osztályba jártunk. Ferike cigarettázott. Attila is. Idősebb testvérük, Laci is. Meg mindenki. Végül én is rágyújtottam egy staubra. De csak a szanatóriumon kívül, a bányában. Egy barlangban bagóztunk. Utána fogkrémmel bekentük az ínyünket, és fenyőtűt rágcsáltunk. Amikor a fogkrém eltűnt otthonról, a szülők tudták, hogy a gyerekek odavannak cigarettázni. A fogkrémet meg a fenyőtűt telenítőnek hívtuk. Telenítőt azért kellett használnunk, hogy otthon, ha önként vagy felszólításra lehelünk, ne érezzék rajtunk a bagózás szagát. Verés járt érte. Nagyképűsködöm. Engem ugyanis nem bántott érte az anyám. Sőt, azt mondta, ha cigarettázni akarok, nem kell bujkálnom. A csikkre itthon is rágyújthatok, amikor ő dolgozik. A jelenlétében nem. Így aztán a távollétében sem cigarettáztam – se a szenesraktár mögött, se a bányában, se az iskola budijában. De mindez később történt. Akkor, amikor már mindhárman egy osztályba jártunk.

Füringer Jóska, aki először Ferike osztálytársa volt, mindig fölöttem járt, és tőlem egy évvel korábban fejezte be az iskolát. Ő is a kápolnában lakott, mint én. A túloldalon és elől. Az ő apja is meghalt a háborúban. Testvére, Lenci már gimnáziumba járt. A legirigyeltebb nagyfiú Velez Sanyi volt, a legmegközelíthetlenebb a bátyja, Pisti. Sanyi katonagimnáziumba járt. Rákóczista volt. Előtte hallottam, hogy azt, akinek két felesége van, bigámistának hívják. Sanyinak nem volt egy se. Gondoltam, ezért hívják rákóczistának. Aztán elmagyarázták, hogy a katonai gimnázium II. Rákóczi Ferenc nevét viseli. Ő ezért rákóczista. Nem lakott a szüleivel, bár apja-anyja élt. Sőt még az egyik nagyanyja is. Szombatonként látogatott haza, sötétkék egyenruhában, tányérsapkában. Bátyja, Pisti nem hordott egyenruhát, de egyetemista volt. Mérnökegyetemista. És válogatott tornász. Mondták, hogy a nagy május 1-jei felvonulásokon, amelyeket Rákosi Mátyás köszöntött mosolyogva és integetve, a mozgó gúla tetejében mindig ő a vörös csillag. Megtudtam, hogy a gúla pontosan olyan, mint a János-hegyi kilátótorony. Annak a tetejében is vörös csillag világított. Soprontól a Sárga-tenger partjáig. A béke csillaga. Pisti nemcsak velünk, de a tőle alig fiatalabbakkal sem állt szóba. A szanatórium strandján, napozás közben néha nagy komótosan csinált egy-egy kézenállást, ide-oda mászkált fejfelé, hogy a lányok megcsodálhassák a muszklijait. De minek, ha velük se állt szóba. Velez Sanyi katonás léptekkel igyekezett haza. Meg mindenhová. Fogadta a köszönésünket, de pillantást se vetve ránk, mindig mereven maga elé nézett. Nem a lába elé, hanem a messzeségbe. Ferikéék bátyja, Laci, attól fogva, hogy katona módjára csúzlival kilőtték a szemét, Sanyit utánozta. Bár nem volt rákóczista, s a szeme se folyt ki. Én is oda jártam iskolába, ahová ő. Laci sokáig beragasztott szemmel ereszkedett le a Budakeszi úton. Ő, hetedikes társaival, az utca egyik oldalán, mi, elsősök, másodosok

meg az utca innenső felén. Büszkék voltunk rá, hogy vele egy vonalban lépkedhetünk, még ha egy utcaszélesség választott is el tőle. Ő hős volt. A falusiakkal vívott csúzlicsatában sebesült meg. A harc a bányában folyt. „Élesen.” A csúzlival mindent szabadott. És Laci úgy festett, mint egy igazi katona. Rohamsisakja is volt. Nem rozsdás, német. Olyat sokat lehetett találni az erdőben. Az ő sisakján taraj húzódott, mint valami fordítva kiélezett sarló. Német sisakot mi is szereztünk. Egy keresztből szedtük le Attilával. De akkor már harmadikosok voltunk, és tudtunk olvasni: „Itt nyugszik Horst Basin. Élt 21 évet. Meghalt 1945 februárjában.” És a keresztet is kihúztuk a földből. Mert németé volt. És amikor háborúsdit, partizánosdit játszottunk, mindig azon folyt a veszekedés, hogy ki legyen a német. Mert senki se akart az lenni, mindenki szovjet szeretett volna lenni. Ők győztek. Mindenütt. A németek mindig csak veszítettek. És Attila bele is nyúlt a kereszt helyén tátongó lyukba. Ijedten rántotta ki a kezét. Leért a halott fejéig. Legalábbis azt mondta. Nem hittem el. De benyúlni se mertem, hogy kitapogassam a halottat. A keresztet ott hagytuk, a sisakot elvittük. Amikor később arra jártunk az erdőben, a szeméttároló bánya mellett, frissen ácsolt kereszt állt az általunk kirángatott helyén. Fekete betűkkel ráégetve: „Itt nyugszik Horst Basin. Élt 21 évet. Meghalt 1945 februárjában.” Már nem bántottuk a sírt. Egyébként is, hátha szovjet katona nyugszik benne. Háborúban sohasem lehet tudni. Közben már tanultuk az *Egy vöröskatona sírjánál* című verset: „Vándor, mindegy hová sietsz, pár percig állj meg itt, hős nyugszik itt, hullasd reá a hála könnyeit.” A szanatórium április 4-i ünnepségén én szavaltam. Olyannak képzeltem el a vöröskatona sírját, mint Horst Basinét. Csak nem rozsdás sisakkal, hanem vörös csillagos, zöld rohamsisakkal. És tölgyfák árnyékában. Mert a német sírját egy galagonyabokor tövében fedeztük fel... De akkor már harmadikos voltam. Tudtam írni, olvasni. Ünnepségeken a leghosszabb versbe se sültem bele...

Amikor Laci tarajos rohamsisakjában a szanatórium kerítése mentén húzódó igazi lövészárokból élesre töltött csúzlijával felemelkedett, még nem jártam iskolába... De már majdnem. „Jaj, kilőtték a szememet!” – kiáltotta, és elejtette a csúzlit. Szalay Jancsi ugrott mellé és kapta el. Egy darabig úgy tartotta őt, mint a falu első világháborús emlékművének bekötött homlokú katonája súlyosan sebesült bajtársát. Laci szeme nem folyt ki. Nem lehetett látni, mi történt vele, mert szemhéjai úgy bedagadtak, hogy még a szeme fehérjét is teljesen eltakarták. Egyszeriben mindenki megszeppent; vége lett a harcnak. Lacit jó barát, ellenség együtt támogatta be a közeli VIII-as pavilonba. És én boldog voltam, hogy ismertem Attilát és Ferikét, akik bátyjának kilőtték a szemét. Az, hogy az évnyitó utáni első napokban így büszke tekintettel kísérhettük a leragasztott szemű Lacit, némileg tompította a rettenetet, amit az iskolával szemben éreztem. Pedig lakkos fekete táskát kaptam és tolltartót, az iskolában pedig füzetet és ceruzát az első tanítási napon. Ráadásul a mi osztályunk nem a Tanácsháza melletti új iskolában volt, nem is a Tanácsházában, hanem a katolikus templom alatti épületben, amit bagolyvárnak hívtak. Igen, a titokzatos nevű iskolába kellett járnom. Hol délután, hol délelőtt. De amikor délutános voltam, a délelőttöt nem tölthettem otthon, mert a Korányi szanatórium napközijébe is beíratott anyám. Így a nap egyik felét napköziben, másik felét az iskolában töltöttem. Vagy fordítva. A napközit szerettem. Pedig ott is kellett tanulni. Igaz, játszani is lehetett. De ott volt a Nevelőpajtás. Szép, fekete nő. Csilingelt a hangja. És én mindennap kértem anyámtól negyven fillért kiflire. És alig vártam, hogy megérkezzem az óvodába, ahol a napközi volt, és a negyven fillért rögtön nekiadtam a Nevelőpajtásnak. És amikor láttam, hogy mégis csak ugyanannyit foglalkozik velem, mint a többiekkel, rosszkodtam, ha pedig rám szólt, hogy nyughassak már, földhöz csaptam magam – mint szoktam hasonló sérelmek esetén. Mire ő azt mondta, úgy hisztizem, mint egy lány, berángatott a mosdóba, a csap alá dugta a fejemet, s az arcomba vizet verdesett. Elhatároztam, hogy többet egy vasat se kap tőlem, de aztán mintha mi sem történt volna, ugyanolyan kedves volt hozzám, mint a többiekhez. Így

aztán mit volt mit tenni, megint hordozgattam neki a negyven fillért. Meglett az eredménye. Egyszer hozzám sokkal kedvesebb volt, mint a többiekhez. A gyerekek cirkuszoszt játszottak, és késsel dobálózta. Brenner Árpi a kést bele akarta állítani a fülem mellett az ajtóba. De a penge a szemem tövét hasította végig, s a fülemben állt meg az ajtó helyett. Bal orcámon lecsorgott a vér. Attila hazarohant, és a központba berontva zihálta anyámnak: „Tessék jönni, mert Istvánnak kiszúrták a szemét!” Anyám meg lélekszakadva rohant föl a napközibe. Még Attila se érte utol. És amikor belépett az ebédlőbe, egy fiút látott, akit bekötött szemmel vezetettek körbe-körbe a gyerekek. Anyám hirtelenjében azt hitte, én vagyok az. De az a fiú magasabb volt nálam, és barna hajú. Nekem akkor már leragasztották a sebemet. A kishálóban feküdtem – fehér viaszos vászonnal letakart ágyon. Cipőstül. És a Nevelőpajtás dédelgetett.

A napközit jobban szerettem, mint az iskolát. Az utóbbinak csak az énektanító nénijét szerettem, mert érdekes történetet mesélt a törpékről, akik beszélni képesek, s noha csak nyolc szót ismernek – dó, ré, mi, fá, szó, lá, ti, dó –, pontosan meg tudják magukat értetni. A többi órán viszont mással se foglalkoztunk, mint erre-ferde, arra-ferde vonalakat húzigáltunk. Az írás már érdekesebb volt, de mivel az enyémet macskakaparásnak mondta a tanító néni, mindig beírt a füzetembe meg az értesítőkönyvecskébe, s emiatt nem kaptam katonát. És állandóan hátratett kézzel kellett ülnünk. Szobormereven. Hacsak nem írtunk, rajzoltunk vagy olvastunk. De az olvasáskor is hátul kellett tartanunk az egyik kezünket. És amikor rendetlenkedtünk, vagy a tanító néni azt hitte, hogy rendetlenkedünk, ki kellett menni hozzá, és az egész osztály előtt vonalzóval vagy tolltartófedéllel, néha rolós tolltartóval ráhúzott a tenyerünkre. Vagy össze kellett csücsörítanunk az öt ujjunkat, és akkor a körmünkre mérte az ütést. A körmös jobban fájt, mint a tenyeres. Egyszer hárman rosszkodtunk... Illetve többen, de hármunkat hívott ki, hogy megbüntessen. Sorba állított, és egyszerre kellett kinyújtani ujjakba csücsörített tenyerünket. Ő egymás mellé rendezte őket, és elővett egy hosszú botot. És azt mondta, ha hármónk közül egyikünk is el meri rántani a kezét, akkor addig ismétli a körmöst, amíg csak egyszerre nem súlyt a büntető bot mindannyiunkat. Senki nem merte elrántani a kezét. A tanító néni ügyetlenül ütött, és mivel én álltam a túlsó szélén, nekem a csuklómát találta el, úgy, hogy elkékült, mert megpattant benne egy ér. Amikor az ütés helyét fújkaálva helyünkre mentünk, még azt is mondta, hogy szégyelljük magunkat, méltatlanok vagyunk ahhoz, hogy kisdobosok legyünk. Később a pesti nagymamámnál Érden, amikor a Tolnai Világlapja bekötött négy évfolyamát ötödször lapozgattam át, felfedeztem egy képet: három férfi térdelt egymás mellett vonalban – kissé előrebiccenő fejjel. Fölöttük állott egy negyedik, süjtásra tartott, hatalmas karddal. A kép alatt pedig a következő hajmeresztő magyarázat: „A mosoly is lefagy a három kínai arcáról. Kémkedés miatt egyszerre fejezik le őket.” Aznap is e szavakkal kellett kórusban elbúcsúznunk a tanító nénitől: „Köszönjük szépen a tanítást! Előre!”

Amikor a cirkuszosdi során majdnem kidobták késsel a szememet (rám persze senki se volt büszke, mint mi Lacira, rajtam csak szánakoztak, sopánkodtak), anyám meg a Nevelőpajtás, akit másként Baba néninek, Babának szólítottak (micsoda butaság!), összeismerkedtek, s fél életre szóló barátságot kötöttek. A Nevelőpajtásék meghívtak bennünket magukhoz – vasárnapi ebédre. Előtte én hosszasan gyakoroltam, hogyan kell késsel-villával enni. Kicsit már tudtam. Anyám rögtön megtanított rá, mivel nemegyszer ettünk az ebédlőben, ahol az orvosok is étkeztek. Nagy csenddel övezve az igazgató bácsi is, akit szembeköhögtem. De nemcsak ők meg a nővérek és mütősök ettek ott, hanem a kertészek, betegszállítók, fűtők, takarítónők és a tanműhelyesek is. A betegek nem! Mindenki késsel és villával evett. A levest kanállal. Még a szanatórium bolondja is. Nem akármilyen bolond volt. Nem olyan, mint mamám falujában Mihály, akit úgy csúfoltunk,

hogy „Mihály, petyeg a háj!” Az volt aztán a bátor, aki elporzott mellette, és kikapott a kosarából egy uborkát, és közben üvöltötte, hogy „Mihály, petyeg a háj!” Nem, ő nem ilyen volt. Vele lehetett beszélgetni. Két nyelven is: magyarul meg németül. Őt csak azzal lehetett megbosszantani, ha valaki azt mondta neki nagy komolyan vagy éppen kajánul: „Ugye, maga normális?!” De akkor se vált életveszélyessé, mint Mihály, aki belevágta volna a csúfolódó gyerekekbe a sarlóját, ha elkapja. Csak annyit válaszolt hullámzó indulattal: „Menjen magának a fenébe, maga abnormális!” Én azért kerestem a társaságát, mert ő volt az első felnőtt, akit letegezhettem. És erre a lelke mélyén büszke voltam. Mesélték, hogy valaha katonatiszt volt, és a bajtársai, hogy ráijesztenek, akkor sütötték el az ágyút, amikor a csövére könyökölve bóbiskolt. Belebolondult. A váratlan durranásba. A túl jól sikerült tréfába. Volt, amit nem felejtett el. Például késsel-villával enni. Erről saját szememmel győződhettem meg, mert egyszer az ő asztalához ültünk az ebédlőben. „Köszönj szépen Johann bácsinak” – mondta anyám. Én meg nagy hangosan: „Szerbusz, Johann. És mondja, maga normális?” És csodák csodája, nem mondta, hogy én, az abnormális, menjek a fenébe, hanem változatlanul mosolygott, a maga szokásos elégedett zavarával és ritkás, sárga fogsorával. Persze én készakarva tettem fel az illetlen, vasárnapi ebédet ízetlenné tevő kérdést. Azt akartam, hogy Johann kifakadjon, kitörjön. Mindkettőnk ellen. Ordítson, zavarjon el minket az asztalától, hogy ne kelljen késsel-villával ennem. De elsősorban nem emiatt akartam a botrányt. Azért szerettem volna bosszút állni, mert anyám új cipőt vett magának. Vastag talpú barna cipőt. És engemet eszeveszett féltékenység kerített hatalmába. Dühödtem irigységemet csak az enyhítette némiképp, hogy kijelentette: a cipőt használtan vette. Minden frissiben vásárolt holmira azt mondta, hogy használtan jutott hozzá. Később, amikor megtudtam, hogy mindennek van árcédulája, kerek perccel kijelentettem anyámnak, hogy ezentúl bármit vásárol magának, árcéduláját be kell mutatnia nekem.

A vendégségbe kellőképp felkészülve mentünk. A Nevelőpajtásék nem messze laktak a szanatóriumtól. Hosszú kertes ház végében. A Nevelőpajtás édesapja és édesanyja fogadott bennünket. Már mint a Nevelőpajtáson kívül. Dicsértek engem, hogy milyen szép kisfiú vagyok, és teljesen az édesanyámra hasonlítok. Már hozzászóltam az ilyen dicséretre. Leültünk az asztalhoz. Díszes volt. Tőlünk függetlenül. A kanál is, a villa is meg a tányér is. De én láttam egy szürke foltot a tányérban, s mielőtt a mosolygós néni belemerte volna a levest, szigorú hangon megszólaltam: „Ez a tányér piszkos, én ebből nem eszek!” Anyám összecsapta a kezét – úgy, mint még soha addig –, zászlóvörös lett, és dühötől fuldokolva, több nekifutással jelentette ki, hogy engem sehová se érdemes vinni, máris megyünk haza, és képtelen felfogni, hol tanulhattam ezt a modortalanságot, szemtelen viselkedést. De a mosolygós néni és a Nevelőpajtás elsimította a kettőnk által, de főleg általam támasztott suta vihart. A bácsi nem szólt semmit. Arcizma se rezzent – ahogy mondani szokás. Később megtudtam, hogy katonatiszt volt. De ezt már akkor, ott, a majdnem kerek, de mégis hosszúkás asztalnál is gondoltam, mert beláttam a szobájukba, ahol a két ágy fölött egy nagyságában is tekintélyes kép függött, amely a mosolygós nénit, a szigorú arcú bácsit és a Nevelőpajtást ábrázolta. De a néni meg a bácsi fiatalabb volt. És a bácsi nyakát csillagokkal díszített gallér tartotta. Vagy katona, vagy buszsofőr – gondoltam. Katonatiszt volt. Családostul kitelepítették. Nem értettem.

Az ebéd finom volt. A leves majdnem ugyanúgy ízlett, mintha mamám főzte volna. Közben a szülővárosukról beszélgettek. Nem egészen értettem, mert valamilyen udvarnak a helye volt. Hogyan lehet egy város udvar. Pláne udvarhely. Budakeszin az udvar házhely volt. Ők ott éltek. A háború végéig. Udvarhelyen. Nem értettem semmit, mert bármit is fásztó volt érteni. Untam mindent, ami az asztal körül zajlott. Jólaktam. Így meg se vártam a süteményt, hanem megszólaltam: „No, én megyek moziba, kérek öt forintot.”

Tudtam, anyám újból elkezdte a szokásosat, hogy „ez a gyerek milyen modortalan”, s nem is tudja, „hol tanulja ezt a viselkedést”. De ezúttal a Nevelőpajtás vett erélyesen a védelmébe, s ő maga adott öt forintot. Ötöt abból a sok-sok negyven fillérből, amit szeretetem bizonyítékául addig neki ajándékoztam.

Nem moziba mentem. A mozijegy különben is csak kettő-ötvenbe került. A budakeszi búcsúban kötöttem ki. Huszonkét forintot gyűjtöttem össze, s a most kapott pénzzel együtt huszonhét forintom volt. Három lovas katonát tudtam venni érte. Három huszárt. Búzavirágkék egyenruhát viseltek, és fekete csákót. „Ezek württembergi huszárok – mondta alig hallhatóan a vásáros, mintha titkot árulna el. Szeme búzavirágkéken csillogott, aztán barnán, zölden, majd pirosan, mint a varázslóké. – Hallottál már róluk?” Megráztam a fejem. „Ez az őrnagyuk, Hügel báró – mutatott az egyikre. – Róla se hallottál?” Ha nem mutat rá, akkor is tudtam volna, hogy ő a parancsnok. „Nem hallottam róla. Én csak Münchhausen báróról tudok, aki meglovagolta az ágyúgolyókat.” „Hügel bárónak is lesz dolga ágyúgolyóval” – komorodott el a varázsló. Már biztos voltam benne, hogy az. „Jól vigyázz rá! Megígéred, hogy vigyázol rá?” – kérte-kérdezte parancsolón, és tisztelegve búcsúzott a huszároktól. Néma fejbólintásokkal fogadkoztam.

Érdekes, hiába ebédeltünk a Nevelőpajtáséknál, ezután se foglalkozott velem többet, mint addig. Vagyis többet, mint másokkal. Többet, mint a többiekkel. Pedig szerettem volna, ha mindenki a saját szemével győződik meg róla, hogy mi vasárnap a Nevelőpajtáséknál voltunk vendégségben. De nem. Mindenki előtt, mindenkinél kedvesebb csak akkor volt hozzám a Nevelőpajtás, amikor majdnem kidobták a szememet. Különösen az fájt, amikor egy ízben Leninről beszélt, aki jó ember volt, de egy nő megölte. Egy fehér nő. Azt, hogy fehér volt, hangsúlyozta. Emiatt gondoltam egy pillanatra, hogy Lenin bizonyára néger. A nő pedig amerikai. De nem, a nő finn volt. Finnekről pedig addig nem hallottam. A Nevelőpajtás kezében könyv volt, és a könyvben képeket lehetett látni Leninről. És mindenki körbetolongetta a könyvet. Meg a Nevelőpajtást. De én nem láttam semmit, mert nem engedtek a közelébe... És a Nevelőpajtás nekem nem mutatta meg külön. Pedig náluk ebédeltünk. Mert Rákosi pajtást bármikor megnézhettem a telefonközpontban. Mindennap láthattam iskolába menet a hentesüzletben: zsíról volt a feje, tepertőből a szeme, savanyú uborkából az orra. Úgy festett a mustárosüvegek között a kirakatban, mint egy színes szobor. És tényleg hasonlított rá. Sztálint is láthattam bármikor a portán. De hogy Lenint lássam, ahhoz le kellett mennem a kultúrházba. Ott függött hatalmas színes festménye. Egy emelvényről beszélt, sok-sok zászló lobogott mögötte és körülötte. A festményen. Meg csillogó szemű tengerészek, mosolygós, kucsmás partizánok, csúcsos füles sapkás katonák álltak a háttérben. Féltettem Lenint. Ha váratlanul megszédül, és lezuhan az emelvényről, felnyársalták volna a vöröskatonák szuronyai. De a kultúrház sokszor be volt zárva, és nem is mertem volna egyedül bemenni. Igaz, Leninről láthattam fényképet egy barna fedeles könyvben is. Ekkor már tudtam olvasni. A könyvnek az volt a címe, hogy: *Sztálin*. Ebben két kép ábrázolta Lenint. Az egyikén bundasapkás arcképet fürkészhettem. A másik képet mintha a szanatóriumban készítették volna róla. Ült, Sztálinnal együtt, teljesen olyan padon, mint amilyen a szanatóriumban a betegek sétaútaján állt – ötvenméterenként. Sztálin szebb ember volt. Erről az a kép győzött meg igazán, amely egy hajón, a korlátnak háttal, nekünk szemben állva ábrázolta. Mögötte az égbolt és a láthatár. Sztálin mintha fölébe nőtt volna az égboltnak és a láthatárnak. Ő óriás volt. Elhittem, hogy óriás. De ha a hullám fölcsap a fedélzetre, hogyan folyik le róla a tajték? – töprengtem. Nem Sztálinról, hanem a fedélzetről. Ugyanis közvetlenül a fedélzet peremét olyan magas vaslemez szegélyezte a korlát síkjában, hogy az fölébe ért Sztálin bokájának. Így, ha viharos időben készítették volna a képet... – márpedig akkor is lefényképezhettek volna, mert ő nagyon bátor ember volt, s nem rettent volna meg még a hatemeletnyi

hullámoktól se –, akkor legalább bokáig kellett volna vízben állnia, mert a víz a vasperem miatt nem tudott volna lefolyni a fedélzetről.

(Folytatjuk)